

Դաւիթ փիլ., 80, 10-12

ՅՄտոր., 260. Թ. 1894.

«Բայց չհարցան ուրուք զսահման արուեստի, զոր աւրինակ եթէ աւիցէ որ, զինչ է մարդ, լիով պատասխանեալ ասէ. «կենդանի բանաւոր մահկանացու»:

«Իբր թէ աւիցէ որ զմարդ՝ կենդանի բանաւոր մահկանացու» (զլ. Գ). նաեւ յաղ. զոյաց. Ժ. «մարդ գոյացու» թիւն իմն նշանակէ ոչ վայրագար, այլ գոյացութիւն՝ կենդանի բանաւոր մահկանացու¹»:

Համարելով այս հատուածներէից առաջինը քաղուած Արիստոտէլի Յաղագս մեկնութեան թարգմանութիւնից, Նիկ. Արոնցը կարծում է, որ Դաւիթ փիլիսոփայի մեկնութեան մէջ այդ հատուածը կարող է լինել ընդմիջարկութիւն²: Սակայն, ինչպէս տեսնում ենք, կան եւ ուրիշ հատուածներ, որոնք կապ ունեն Յամբլիքոսի Ստորոգութեանց մեկնութեան հետ: Ուստի անհաւանական է ինձ թւում, որ վերոյիշեալ հատուածը Դաւիթի մեկնութեան մէջ լինի ընդմիջարկութիւն, այլ պէտք է ենթադրել, որ Դաւիթ փիլիսոփայ, ծանօթ լինելով յամբլիքեան խմբի թարգմանութիւններին, օգտուել է նրանցից իր մեկնութեան այն մասերում, որոնք որոշ առնչութիւն են ունեցել արիստոտէլեան խմաստասիրութեան հետ:

Այս ենթադրութիւնը խիստ կարեւոր է Դաւիթ փիլիսոփայի ժամանակի որոշման համար: Յամբլիքեան խմբի երկերը, ինչպէս գիտենք, յունարան երկրորդ շերտի թարգմանութիւններ են եւ թարգմանուած են 576 թուին: Եթէ ընդունենք, որ քերականի մեկնիչ Դաւիթ փիլիսոփայ օգտուել է այդ թարգմանութիւններից, կարող ենք վստահօրէն եզրակացնել, որ նրա մեկնութեան ժամանակը պէտք է դնել յունարան երկրորդ շերտի թարգմանութիւններից եւ այդ թուից յետոյ: Թրակացու քերականութիւնը, ինչպէս տեսնում, պատկանում է յունարան թարգմանութիւնների առաջին խմբին եւ թարգմանուած պիտի լինի Պիտոյից գրքից ու Փիլոնի երկերից առաջ, ուրեմն՝ ամենաուշը վեցերորդ դարի առաջին կիսում: Դաւիթ փիլիսոփայի մեկնութիւնը եւ Թրակացու քերականութեան թարգմանութիւնը, ինչպէս տեսնում ենք, ծագել են յունարան դպրոցի զարգացման տարբեր շրջաններում: Իսկ այս փաստից բխում է ինքնին, որ քերականի մեկնիչ Դաւիթ փիլիսոփայ չէ կարող լինել

Թրակացու քերականութեան թարգմանը: Նիկ. Արոնցի ուսումնասիրութիւնից եւս երեւում է, որ այս եզրակացութիւնը հաստատուում է նաեւ Դաւիթի մեկնութեան բովանդակութեան քննութեամբ (տես «Արուեստ Գիտնիսեայ», CLVIII, CLXVIII, CLXXVI): Այսպէս՝ Թրակացու քերականութեան մէջ վանգ եւ փաղառութիւն բառերը, որ միեւնոյն συλλαβή բառի թարգմանութիւնն են, Դաւիթը հասկացել է, որպէս քերականական տարբեր եզրներ. դերանուն բառը, որ յունարէն, ἀντωνομία բառի թարգմանութիւնն է, Դաւիթը հնարաւոր է համարել մեկնել, որպէս թերանուն: Այս օրինակներից իսկ երեւում է, որ նա Թրակացու թարգմանը չէ: Ընդունելով Թրակացու քերականութիւնը յունարան դպրոցի հնագոյն թարգմանութիւններից մէկը, հաւանական կը լինի նաեւ ենթադրել, որ այդ թարգմանութեան հետ միասին կարող էին լինել եւ քերականի հնագոյն մեկնութիւններ: Անհարին չէ, որ Դաւիթ փիլիսոփայ եւ Անանուն կամ Պօղոս մեկնիչը օգտուել են ոչ այնքան քերականութեան յունական մեկնութիւններից, որքան այդ հայերէն մեկնութիւններից, որոնք գոյութիւն են ունեցել նրանց ժամանակ, սակայն մեր ձեռքը չեն հասել:

Երևան:

ՊՐՈՓ. Յ. ՄԱՆԱՆԴԵԱՆ

(Ծարտահանելի):

ՆԵՐՍԷՍԻ ԼԵՄԲՐՈՆԵՑԻՈՅ

ՃԱՌ ԵՆԱՆՈՒՄ ՈՐԴԻՆ

Ներսէս Լամբրոնացին գրած է ճառ մը յորդին անառակ:

Ա. Արտաքին ապացոյցներ:

ա. Ինծի ծանօթ են հինգ ձեռագիր օրինակներ, որոնք կը բովանդակեն ճառ մը յանառակ որդին հետեւեալ սկզբնաւորութեամբ. «Եւասէ (Յիսուս) առն միով էին երկու որդիք ու ասէ կրտսերն ի նոցանէ...»: Ձանաղան առակը ի Քրիստոսէ խօսեցեալ՝ զանաղան ունին եւ զհայեցուածս խորհրդոյ՝ յորոց՝ որք ի նմին տեառնէն լուծան, դիւրաւ ձգեն զմեզ յինքեանց հաւանումն»: Այս օրինակներէն մին կը գտնուի Երուսաղէմի Ս. Յակոբայ Մատենադարանը Թիւ 154 ճառընտրին մէջ (զլ. ձԱ, էջ 700), որմէ արտագրութիւն մը բարեհաճեցաւ

¹ Դաւիթ - Որիմպիոդորոսի խմբի երկերում մարգուսահամանուն աւելի մանրամասն է՝ «կենդանի բանաւոր մահկանացու մտաց եւ հանճարոյ ընդունակ» (Մահմ. Իմ., էջ 136, Առաջը հինգ, էջ 217 եւն):

² Տես «Արուեստ Գիտնիսեայ», էջ CLXIII:

ինծի հայթայթել աղնուօրէն Բարգէն եպ. Կիւլէսէրեան տեղեկութիւններով ի միասին: Այս ընդօրինակութիւնն է որ արդ աչքիս առջեւ ունիմ եւ կը հրատարակեմ: Երկու օրինակ պահուած են Ս. Ղազար Մխիթարեաններու Մատենադարանին մէջ: Երկու օրինակ ալ, ինչպէս Հ. Ն. Ալիքեան կը տեղեկագրէ ինծի, Էջմիածնի Մատենադարանին ձեռագիրներու բաժնին մէջ ամփոփուած են՝ Թ. 1247 թղ. 161բ—174բ (ԺԴ. դարէն) եւ Թ. 124, թղ. 215 (1281ին գրուած):

Այս հինգ ձեռագիր օրինակներու երկուքին՝ Երուսաղէմի եւ Էջմիածնի (Թ. 1247) խորագիրները Ներսէս Լամբրոնացին կը ճանչնան այդ ճառին հեղինակ: Առաջինը կը գրէ՝ «Սրբոյն Ներսէսի եպիսկոպոսի Տարսոնի Յառակա տէրունի (եւ ասէ առն միոջ)»: Էջմիածնի Թ. 1247 օրինակի խորագիրն է՝ «Ներսէսի եպիսկոպոսի ի Ղուկայ աւետարանէն (եւ ասէ առն միոջ)»: Էջմիածնի Թ. 124 եւ Ս. Ղազարի երկու օրինակներու խորագիրներն ինծի անձանօթ են, հաւանականաբար սակայն պիտի ունենան համանման վերնագիր:

Բ. Մեր Մատենադարանին Թ. 249 ձեռագիրը, որ կը բովանդակէ Վեցօրեայք Բարսղի, Բարթողիմէոսի եւ Մատթէոսի (գրուած 1720ին) թղ. 1բ. հետեւեալ կարեւոր տեղեկութիւնը կու տայ՝ «Մեկնեաց (Ներսէս Լամբրոնացի) այլ եւ զգիրս Սողոմոնի զԺողովոյն եւ զիմաստութիւնն: Այլ եւ երկոտասան մարգարէիցն եւ զտէրունական առակսն եւ զլուծմունս զրոյ զԺուարիմաց բանից զկաթողիկէիցն, զներբողեան Ողւոյն սրբոյ զալստեան եւ վերափոխման Աստուածածնին եւ զրեաց զմարդակազմութեան զերսն եւ այլ ճառս ներբողական ի տօնս տէրունականս» (Տաշեան Հ. Յ. Յուլի 1895, էջ 639): Այս խօսքերու հեղինակն, որքան ալ Անառակի ճառը անուանէ չի մատնանչեր, սակայն անտարակոյս կ'ակնարկէ զայն «զտէրունական առակսն» խօսքով:

Գ. Վերջապէս նաեւ Հ. Ալիքեան (Սիւտան էջ 191, ծն. 4 եւ Հ. Զարբհանալեան (Հյկ. հին զպրութեան պամ. Գ, ապ. 1897, հատոր Ա, էջ 659) լամբրոնեան այսպիսի գրութիւն մը գիտեն:

Բ. Ներքին ապացոյցներ:

ա. Լեզուի եւ գաղափարներու մեծ նմանութիւն կայ Անառակ որդւոյն ճառին եւ Լամբրոնացւոյ ուրիշ գրութիւններու միջեւ: «Ներսէսի եպիսկոպոսի Տարսոնի Կիլիկեցւոյ խորհրդածութիւն վասն ուղղափառ հաւատոյ եկեղեցւոյ, որ ի սուրբ երրորդութիւն եւ ի տնօրէնութիւնսն Քրիստոսի» երկին (ապ. Վենետիկ 1847) 5—9 էջերուն եւ Անառակ որդւոյն ճառին մէջ մեծ նմանութիւն կայ (վերջինս քիչ ետքը):

ԽՈՐՀՐԳԱԾՈՒԹԻՒՆ

Էջ 5—9:

Եւ ո՞ւր երեւցաւ զղջումն, ապիցէ ոք արդեօք. 'ի նոյն ինքն յԱզամ եւ 'ի ծնունդս նորա, որպէս գրէ իմաստունն. «Նա զնախատեղծն զհայրն աշխարհի զմիայն հաստատեալ պահեաց, եւ փրկեաց զնա 'ի յանցանաց իւրոց». իսկ յորդիսն՝ յԱբրահամ եւ 'ի տոհմ իւր, 'ի Մեղքիսեղեկ, 'ի Յոք եւ յայլս 'ի հեթանոսաց, ըստ որում գրէ առաքեալ. «Հեթանոսք որ զօրէնս ոչ ունէին, ընութեամբ զօրինացն զործեցին»: Արդ նոքա որք իմանալի մտացն հաւանէին, ճանաչէին զիմանալին Աստուած, եւ լուսաւորէին 'ի ճառագայթից նորա. իսկ որք 'ի զգայարանաց եւ 'ի հեշտութենէ մարմնոյ գերէին, օտարացեալք յարարէն՝ բանասրկուին կամաց տային զանձինս 'ի գերութիւն. եւ այսպէս յաճախեալ մարմնասիրութիւնս յաշխարհ՝ պակասեաց զիտութիւն Աստուծոյ. եւ գրեթէ ամենեքեան զաչս մտացն, որում անկ էր 'ի վեր հայել, զգայարանօք ընդ ստորինս ցնդեցան, եւ սատանայի պատրանացն ծառայեցին, թիւրեալ զընութիւնս յիւր բնական գեղոյն վայելչութենէ. եւ արարին զսատանայ բաղմապատիկ մեղօքն չարախօս իւրեանց առաջի Աստուծոյ. իբր թէ կամօք սիրեն սոքա զչարութիւն, որ արտաքոյ է ընութեանս, որպէս եւ ինքն սիրեաց. եւ էր վկայ նորա ստութեանն ամենեցուն անխորարար ընդ մեղս բերիլն: Յոք զի արդար երեւեցաւ մարմնով, 'ի հարցանելն Աստուծոյ՝ նորա պարսպելոյն տայր զչնորհն, եւ ոչ արդարոյն անձնիշխան կամացն, յորմէ եւ խալտառակեալ պարտեցաւ:

Արդ թիւրեցան մարդիկ ինքնիշխանութեամբ յուղիղն չաւղաց՝ հաւանեալք պատրողին, եւ զտիղմ մարմնոյն հեշտութեան արկեալ քող հոգւոյ՝ խաւարեցուցին զիմա-

նալուոյն հայեցողութիւն. սակայն որոյ եւ բարկացաւ Աստուած 'ի վերայ նոցա, ըստ առաքելոյ. «Բարկութիւն եւ սրտամտութիւն Աստուծոյ 'ի վերայ ամենայնի որ դործէ զչար»։ Եւ էր բարկութիւնս իրաւամբ, զի էր կար նոցա հպել հոգւով յիմաստս Աստուծոյ 'ի յօրանալն մարմնով յիրս աշխարհիս. բայց ոչ կամեցան, եւ եղեն ատեցեալք յԱստուծոյ վասն զհոգի սպանանելոյ 'ի մեղս մարմնոյ, եւ գտան մեռեալք, ըստ առաքելոյ, «Մինչդեռ մեռեալն էաք 'ի մեղս մեր»։ Ուստի եւ արգել արգարութիւն նորա զողորմութիւնն յայնցանէ որք ոչ խնդրեցին (դ)նոյն. զի անկար էր, որպէս եւ կափուցելոց աչօք ի քաղցրութիւն լուսոյ նայելն։ Իսկ յառաջանալ դարուց ժամանակացն երեւեցան ոմանք՝ որք սկսան հայել 'ի բնութեանս ուղղութիւն, եւ բացատրել 'ի նմանէ իմաստիցն քննութեամբ զարտաքուստ մտեալ զվատթարութիւնն. որք եւ սահմանեցին անիրաւութիւն հոգւոյ զչարութիւնն՝ է զորս 'ի նմանէ ծնունդ արգարութիւն, զառաքելութիւն, եւ զորս 'ի նմանէ ծնանի, եւ այնպիսի ջանալ տնօրինել զսահմանադրութիւնս ոչ կարացին տիրապէս ճանաչել, թէ թոյնք սատանայի խառնեալ ընդ մեղ ստիպէ առնել զանիրաւութիւնն. այլ միայն նայելով 'ի կամս հոգւոյս ճշնութեանն անօրութեամբ՝ անիրաւութիւն եղին նմա զմեղս. զի 'ի պահելն զբնութիւնս ուղիղ, եւ 'ի պատահելն մեղաց՝ զղջմամբն ցուցանիմք՝ թէ արտաքոյ բնութեանս սայթաքեցաք. եւ զառաքելութիւնն արգարութիւն, զի ուրախ լինելն 'ի նոսրն յայտնէ բնական կիրս, եւ բնութեանս՝ ըստ ուղղութեանն ներդործութիւն. ըստ այնմ ցուցանեն զգործս օրինացն գրեալ 'ի սիրտս իւրեանց վկայութեամբ մտաց իւրեանց, եւ յանդիմանեալ զմիմեանս 'ի խորհրդոց իւրեանց։

Այսպիսի վկայութեամբ մտաց եւ առանց ուսման գտաւ 'ի մէջ նոցա քաղաքական օրէնք, իշխանութեան կարգ, բարւոյ գովութիւն եւ չարի պատուհաս եւ համառօտ առնել, օրինացն կամաց որ յԱստուծոյ՝ լրումն, որ քան զսմեռայնս օգնականք էին մտացն իմաստութեան եւ վերահայեցողութեան, որով եւ խնդրեցին զԱստուած ունել ըստ բնական կամաց փափաքման, եւ նմա վասն ստեղծանելոյն եւ նախախնամելոյն շնորհ ունել պաշտամամբ։ Սակայն ցէ կարացին զճշմարիտ գտանել զի հաճեցաւ իմաստութիւնն

Աստուծոյ ոչ ճանաչել աշխարհի իմաստութեամբ իւրեանց զԱստուած, որպէս զի մի պարծեսցի մարմին առաջի նորա. բայց մարդիկ զաստուածս իրութեանն փոյթ ոչ թողին անպտուղ, այլ առին 'ի պաշտօն զորս եւ սիրեցին, եւ յորոց օգուտ ունել վարկանէին. եւ այս է 'ի տեսնէ ասացեալ խոկումն առնալին, որ մտածէր. «Յարուցեալ զնացից առ հայրն իմ»։ Քանզի ընթացքն է սոցա յառաջանալն 'ի բարեգործութիւնն եւ յաստուածս իրութիւն։ Եւ տես, զի նախ նա խորհեցաւ զալ առ հայրն եւ ընթացաւ, եւ ապա հայրն տեսեալ զնոյն 'ի հեռուստ՝ ընդ առաջ եկն եւ զթացաւ. այսինքն զի նախ մարդիկ խնդրեցին ունել զԱստուած եւ գիտել զարարիչն իւրեանց եւ զնախախնամիչ, եւ ապա երեւեցաւ Աստուած նոցին եւ ծանուցաւ, զի մի տեղի դուցէ բանսարկուն բամբասել զԱստուած որպէս առ Յօրն. իբր թէ ակամայ եւ բռնի ուղղեաց զմարդկան փրկութիւն, որ էր զրկումն անձնիշխանականի բնականս մեր ստեղծուածոյ. ուստի գտանէր եւ իւր դատելն անիրաւութիւն. վասն զի կարելի էր Աստուծոյ եւ զնա ակամայ 'ի պատժոց ձողոպրել. այլ զի մի այս լիցի, արգարութիւնն Աստուծոյ թոյլ ետ՝ յորժամ կամեցաւ անձնիշխանս՝ զմեղանչելն, եւ վատնել զամենայն գանձս առաքելութեան անառակութեամբ։ Եւ յորժամ խոկաց զառ նա դարձն եւ ընթացաւ, ապա ընկալաւ եւ յայտնեաց զթութեան չարի սքանչելի։ Եւ մինչ հեթանոսք սովեալք աստուածս իրութեամբն 'ի հայրենի տունն բարեք կարգօք ճանապարհ արարեալ փութային, նախահոգակն Աստուած զփրկութիւնն ոցին 'ի բերանս մարդարէիցն նախաճառեալ նշանակէր ուրուականօք առակաց, զանխուլ 'ի չարութեանն հօրէ. իսկ անառակ որդին որ գայր առ հայրն, եհաս ճանապարհաւն մինչեւ յօղդ՝, ուր զըջանս աստեղաց եւ լուսաւորացն քննեալ առ 'ի գտանել 'ի մէջ նոցին զարարիչն՝ եւ 'ի յերկրէ, անց ընդ ծով, կոխեաց գտարերս, եթող զղարգս սոցա, եւ հասեալ յեթերդ՝ այլ ոչ կարէր յառաջել. յոր հայեցեալ 'ի բարձանց 'ի սրբութեանէ իւրմէ Հայրն երկնաւոր՝ 'ի հեռուստ զթացաւ, եւ յարուցեալ եկն ընդ առաջ նորա, անկաւ զպարանոցան եւ համբուրեաց. այսինքն՝ զի ընդ բնութիւնս խառնեալ սիրով՝ մարդացաւ. քանզի համբոյրն՝ միութեան է նշանակ ձգմանէ սիրոյ. եւ այս եղեւ ներմարդու

թեամբ Բանին Աստուծոյ 'ի սրբոյ կուսէն, ուստի յայտնեալ մարդ յաշխարհ՝ տնօրինեաց մարդկան ազգի զփրկութիւն. եւ տընօրէնութիւն զայս վարկանիմ: Քանզի ցուցաք նախ 'ի բանս՝ թէ մարդիկ ծանեան զընտելեանս ուղղութիւն, եւ բացատրեցին զչարն 'ի բարեոյն ուղղակի, զոմն անուանեալ անիրաւութիւն կամացս եւ զոմն արդարութիւն. սակայն ոչ կարացին արդար լինելովն յանիրաւութենէ խոտորել: Մի արդեօք զի ո՞չ կամեցան. եւ ապա ընդէ՞ր դովեցին զարդարութիւնն եւ պատժեցին զչարութիւնն. ահաւասիկ յայտ է զի կամեցան զլինելն արդար, եւ այնր աղաղաւ գովեցին զնոյն. բայց սակայն զաւաճանիչ բանսարկուն զինի ունէին, որ զինէր զօրէնս իւր զչար՝ հակառակ օրինաց մտացն նոցա, եպեւէր եւ դերէր զնոսա յօրինաց մեղացն վիհս՝ անդամոց մարմնոցս հարկաւոր կրիւք: Սակայն նոքա ոչ կարացին ճանաչել, թէ այս նորա է դաւաճանութիւն. այլ միայն անիրաւութիւն եւ չարութիւն եզին բնական հոգւոյս զյանցանսն. եւ թէ ո՞ր էր որ առիթ լինէր սորա անիրաւելոյ զինքն, տգիտացան:

Եկն բանն Աստուծոյ համբուրեալ զընտելեանս եւ ընդ սմա խառնեալ. որպէս զի զայս, զոր մարդիկ վկայեցին արդար գովեալորապէս եւ ոչ կարացին արդարանալ, պահեցէ 'ի բնական արդարութիւնն՝ եւ զհայր մեղացն կարելի էր մարմնաւորացս պահել եւ տկարացաք 'ի խաբանաց թշնամւոյն, պահեալ 'ի զլուսն հանցէ, եւ զարդարութիւն օրինացն 'ի վերայ մեր ախտեալ՝ զատապարտեցէ ընդ խաբեցելոցս զխաբողն, որպէս զրէ առաքեալ. «Վասն այսր խորհրդոյ հաւատամք զբանն մարմին եղեալ, որ եւ բնական 'ի մեղ». զորոյ մարմին լինելն «Ոչ ոք յիշխանաց աշխարհիս այսորիկ ծանեալ. զի թէ էր ծանուցեալ, ոչ արդեօք զտէրն փառաց 'ի խաչ հանէին», որպէս սոսն առաքեալ: Այլ էր այս խորհրդոյ իմաստաւ Աստուած ծածկեալ յամենայն եղակաւ նացս, 'ի հրեշտակաց ասեմ եւ 'ի զիւաց եւ 'ի մարդկանէ. զի հրեշտակաց 'ի ձեռն եկեղեցւոյ յայտնեցաւ. եւ դեւք թէ զիտէին ոչ մարտնչէին ընդ նա որպէս ընդ մարդ, զեթէն 'ի մէջ զնելով որդիութեանն Աստուծոյ, եթէ տէր փառաց զնա զիտէին:

Բ. Ներսէս Լամբրոնացին իրբեւ իրապէս բանիբուն ճարտարախօս խոհականօրէն նախընտրած է ճարտասանութեան ինչ ինչ

եղանակներ ու կերպեր: Ծանր խնդիրներ աստուածաբանօրէն կը չօշափէ, նոր եւ վեհ գաղափարներ լրջօրէն իր ունինդիրներուն կամ ընթերցողներուն շատ անգամ իրենց լիակատար սահմաններով կը պարզէ, սակայն երբեմն կա՛մ կարծես անոնց վրայ թմբուցիւն մը կը նշմարէ եւ կա՛մ իր սիրտը նոր աւելն մը կը հրգեհէ եւ յանկարծ անսպասելիօրէն կը դիմէ յանդաւոր խօսքերու (հմմտ. Հանդէս Ամսօրեայ 1925, էջ 326): Այս երեւոյթը կը տեսնուի նաեւ Անառակի ճառին մէջ, թէեւ շատ ցանցառ: Ահա օրինակ մը՝

«Այս արտաքին պատկեր բանիս անկարգ է, Զի ոչ երբեք անկար է՝ Դարմանողին կերակրիլ յայնմանէ Որով զանասունսն դարմանէ»:

Լամբրոնացւոյն Անառակի ճառն ընդօրինակուած է Երուսաղէմի Ս. Յակոբեանց վանքի Մատենատարանին Թիւ 154 ձեռագիր ֆառնստիքէն: Մեծփորձիկ ձեռագիր մըն է ասիկա, գրուած բոլոր եւ ընթացիկ նօսրով մը, 1737—1739, ո՛չ ճարտար գրէէ մը, եւ յետոյ՝ նոր կազմով բաժնուած չորս հատորներու, անշուշտ զիւրատար ընելու նպատակով, փայլուն եւ տոկուն թուղթի մը վրայ գրուած է Երկսին, սիւնադժերը կարմրով, ինչպէս նաեւ վերնագիրներ, եւայլն:

Գրիչն է եւ ստացողը՝ «Կեսարացի մահտեսի Յովսէփի որդի սուվայճի կամ թէ նախաչ, Սուրբ Յակոբայ միաբան Տէր Եղիա վարդապետ», որ իր ընդարձակ յիշատակաբանին մէջ կ'ըսէ թէ սկսայ «ի գրել զսուրբ Գիրքս՝ ի ՌՃՁԶ թվին, Յունիսի ամսոյ, յաւուրն երեքշաբաթի, որ էր ձայնն ԱՁ եւ տօն Կոստանդիանոսի թագաւորին, եւ աւարտեալ ի ՌՃՁԸ թվին՝ Յունիսի երեք, յաւուրն ուրբաթու, յաւուրն երկուց Սրբազան վեհից գիտապետաց՝ Սրբոյ Աթոռոյն Երուսաղէմի եւ Կոստանդնուպօլսոյ՝ Տեսուն Գրիգորի Աստուածաբան եւ սրովբակենցաղ Հայրապետի. եւ Տեսուն Յօհաննու Աստուածաբան վարդապետի»: — Քիչ ետքը գրիչս իր եւ իր գրչագրածի մասին այս տեղեկութիւններն ալ կ'աւելցնէ: ... «Պարտաւոր անձն իմ անարժան գարմս կեսարեան ճնեալս ի Կոստանդնուպօլսոյ առ դրան մեծի գերազան աթոռոյս եւ երկնամասն տաճարաչն ուխտիս սրբոց Յակոբեանց առաքե-

լոց Տեառն եղբոր եւ որդւոյն Զերթիայ, ա-
նուամբ եւեթ Եղիա՝ վարդապետս, որ ահա.
Իհ. ամ, եւ այլ աւելի փանաքի միաբան գո-
լով ի սուրբ տունս, ո՛րքան նուաստ կարո-
ղութիւնս իմ բաւեաց՝ ի կարող տուչութենէն
Աստուծոյ, զարհեստն իմ սուվաճութեան եւ
նախաշութեան ոչ երբեք արգելի յառա-
ցուցանելոց որքան պատահեցաւ ի սուրբ
տունս մեծ գործն եւ յարտաքոյ տանս վախժ
եղեալ մլքերաց սրբոյ տանս: Եւ որքան պա-
րապէի ի մարմնաւոր գործոյ, ձեռնարկեցի
զձեռն իմ անարժան եւ անարհեստ ի գործ
զրազրութեան, որպէս տեսանի ահա զիրքս՝
որ կոչի ճառքնտիր. պատմութիւնք եւ ներ-
բողեանք սրբոց, եւ տէրունական տօնից: Եւ
զայնս գրեանս զոր գրեցի իմովս անարժան
ձեռամբ եղի ի յիշատակ առ դրան սրբոյ
մենաստանիս, վասն մեղսամած հոգւոյ ի-
մոյ՝ եւ ծնողացս եւ համայն զարմից իմոց
կենդանեացս եւ ննջեցելոց»:

Ճառքնտիրիս գրութիւնը խակ է, ա-
ւելորդ կիտադրութիւններու չոսյալով կը
տիրէ. քիչ չեն նաեւ սխալներ եւ վրիպակներ
Եղիա վարդապետի գրչէն, որոնք թերեւս
վերագրելի են իր խակութեան եւ ո՛չ թէ այն
օրինակին, որմէ ընդօրինակած է ինքն:

Լամբրոնացւոյն Անտուակի ճառը կը
գտնուի այս Թիւ 154 ձեռագրի «Երկրորդ
հատորին» մէջ:

ՍՐԲՈՅՆ ՆԵՐՍԵՍԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ ՏԱՐ- ՍՈՆԻ ՅԱՌԱԿՍ ՏԵՐՈՒՆԻ

(ՅԱՆՆՈՒՆԿ ՈՐԴԻՆ)

Եւ ասէ, առն միտջ էին երկու որդիք եւ
ասէ կրտսերն ի նոցանէ ցհայրն. հայր տուր
ինձ բաժին որ ինչ անկանի յընչիցդ: Եւ նա՝
բաժանեաց նոցա զկեանսն: Զանազան ա-
ռակք ի Քրիստոսէ խօսեցեալք, զանազան
ունին եւ զհայեցուածս խորհրդոց, յորոց՝
որք ի նմին տեսանէն լուծան, զիւրաւ ձգեն
զմեզ յինքեանց հաւանութիւն: Որպէս (որո)-
մանցն՝ առաջինն եւ երկրորդն, եւ զգու-
շանալ ի իմորոյն, իսկ այս առակք՝ ըստ
կարգի երեքեանս անառակ որդւոյն եւ
տնտեսին, եւ մեծատանն: Նա՝ եւ այլք ի
նոյն աւետարանէ ասացեալք ոչ ունին ճա-
նապարհ լուծման ի Քրիստոսէ, յաղապս որոյ
եւ քննողք՝ զանազան տեսութեամբ ի վե-
րայ սոցին նային զի ոմն առնու ի սմա զար-
գարս եւ զմեղաւորս եւ ոմն՝ (զ)հրեշտակս

եւ զմարդիկ, եւ ընդդէմ դայ տեսութեանն
ի դէմս արդարոց, զի ոչ ոք ի մտեղեաց
արդարանայ առաջի Աստուծոյ. կամ կարէ
ասել՝ թէ զպատուիրանօքն ոչ անցի եւ սա՝
անդէն ի տեղւոյն, պատուիրա(նա)զանց
գտաւ, ուռուցեալ բարկութեամբ եւ նա-
խանձու, ընդ եղբորն փրկութեան եւ ո՞ ոք
է յարդարոց՝ որ ոչ ի շնորհ տրիցն Աստու-
ծոյ վայելեաց. որպէս այս տրտնջողս ասէ՝
թէ ուլ մի ոչ ետուր ինձ. իսկ եւ ի հրեշտա-
կաց օտար է նախնաձեւն ընդ ումեք փրկու-
թիւն, որոց աստէն ի բանիս վկայէ Քրիս-
տոս ուրախութիւն ունել ընդ մեղաւորաց
փրկութիւն եւ նախանձու բեկեալն անբաժ
է յուրախութենէ, յորժամ զնախնաձեւոյն
պատիւն աշխարհէ, թէ եւ զինքն հարստա-
հարէ եւ զի այս՝ ընդդիմակք են կանխաւ
տեսողացն մեք՝ հայիմք ի սմա՝ զհրեշտ
եւ զհեթանոսս առակեալ եւ այսու՝ ի կարգ
բանիցդ առակս յարի ի վերայ որոց ասա-
ցաւ: Քանզի ի մերձենալն առ Քրիստոս մե-
ղաւորացն՝ տրտնջէին փարիսեցիքն եւ զի
զկատարեալ փրկութիւն մեղաւորացն որ լի-
նելոց էր՝ ոչ կարէին պարզ բանիւ լսել նոքա
առակաւս կերպարանէ թէ այժմ ուտեմ ընդ
նոսա, հանդերձեալ եմ փոխանակ նոցին մե-
ռանել եւ ի բաշխելն իմ ձրի նոցին զարդա-
րութեան շնորհն յայնժամ զբովանդակն ար-
տաքս փսխէք զձեր նախանձու դառնութեանն,
որով եւ խաւարեալք ի փրկութենէ իմմէ
հրաժարէք: Եւ զերկոցութիւն որդւութեանս
հրէից ուսանիմք ի գրոց, որդի անդրա-
նիկ իմ Իսրայէլ ասաց Աստուած եւ Քրիս-
տոս այլուր՝ առն միտջ էին երկու որ-
դիք, ասէ ցառալինն՝ երթ այսօր գործեալ
յայգուջն. նա եւ յելից իրացն թողում ասել՝
զնախանկարութիւն, յանդրանկացն խոտե-
լի՝ եւ ի կրտսերացն՝ արժանաւոր լինելն
որպէս զԱրէլ ի սկզբանն քան զկայէն եւ Յա-
կոր քան զԵսաւ եւ զՓառէս՝ քան զԶարա եւ
Եփրեմ՝ քան զՄանասէ եւ զԴաւիթ՝ քան
զԻւրսն եւ Սողոմոն քան զԱդոնիս:

Արդ՝ երկուցս որդւութիւն բացատրե-
ցաւ ի միմեանց առ Աբրահամաւ. զի յեւ-
րաժանելոյ լեզուացն, եւ ցրելոյ ազգաց, նա
առ զանդրանկութիւն յաստուածածանօթու-
թիւն, եւ հաւատացեալ յԱստուած համա-
րեցաւ նմին յարդարութիւն, իսկ կրտսեր

¹ Ասկէ կը սկսի Խորհրդածութեան հետ եղած նմա-
նութիւնը:

զինի նորա՝ ազգ հեթանոսաց, եւ խնդրեալ
ամա զբաժին յընչիցն՝ զառ յապայ օտարու-
թիւնն ցուցանէ, որ զեռ եւս մերձ էր հօրն
եւ նա բաժանեաց նոցա ըզկեանսն: Հաւա-
սար տայ երկուցն զժառանգութիւն ճշմարիտ
ստացուածոյն, որ է՝ նոյն ինքն՝ աստուածա-
ծանօթութիւնն, ընդ նմին՝ եւ զմարմնական
հանգիստ եւ գտանեմք առ Արրահամու՝ (զի)
բազումս ի հեթանոսաց աստուածածանօթս,
զի փարաւոն՝ եւ Աբիմելէք ի յափշտակելն
զՍառայ զԱստուած ի վերայ բանից իւրեանց
անուանէին եւ որդիքն Քեսայ, ասէին ցնա,
թագաւոր ոմն դու յԱստուծոյ ես ի միջի մե-
րում. նա՝ եւ Մեղքիսեղեկ, այնքան էր յաս-
տուածպաշտութիւնն, մինչ զի Արրահամու
նուագրութեանն՝ լրումն ետ օրհնութեամբն
լստ առաքելոյ եւ չերեւի առ նովաւ կռա-
պաշտութիւն, եւ ոչ Յունաց փիլիսոփայու-
թիւնն ըստ ճշգրիտ ժամանակագրութեան
քննողացն: Արդ՝ առին զբաժին աստուած-
պաշտութեանն առ Արրահամու՝ եւ ազգք
հեթանոսաց՝ հաւասար նմին սակայն՝ ոչ
մնացին առ հայրն եւ ընդ նովաւ, այլ որ-
պէս ասէ, Յետ ոչ բազում աւուրց ժողո-
վեալ զամենայն կրտսերոյ որդւոյն. զնաց
յաշխարհ հեռի. եւ անդ վտանեաց զինչս իւր,
զի կեայր անառակութեամբ: Ոչ յետ բազում
աւուրց ասէ: Քանզի որպէս ասացաք, առ
նովաւ լուսաւորեալք աստուածգիտութիւնն,
յետ փոքր ժամանակի՝ նուագեցաւ ի հե-
թանոսաց, եւ վասն այնր Աստուած՝ ասէր
առ Արրահամ թէ չեւ է լցեալ չափ մեղաց
Քանանացւոցդ, զի դու՝ իրաւամբք ժա-
ռանդեացես զերկիրդ: Քանզի ունէին զաս-
տուածածանօթութիւնն որպէս յայտնեցաք
ի Մեղքիսեղեկ, եւ յայլսն ունէին՝ եւ բարե-
գործութիւն, զոր ցուցին առ Արրահամ, եւ
առ իւրսն՝ յընդունելն զնոցա զպանդխտու-
թիւնն, բայց հանդերձեալ էին սահել յայս-
պիսի բարութենէ եւ չափ մեղացն՝ լցուցա-
նել, եւ այս՝ ոչ եղեւ յընդ յերկար ժամա-
նակ, զի Ղաբան կուռս ունէր, եւ ըլումք էին
Փառաւոնի ի սովն որ առ Յովսեփաւ եւ այս-
պէս հեռացան ի գիտութենէն Աստուծոյ, եւ
մեղքն անկաւ միջնորմն ընդ այն՝ զերկիրնս
եւ զերկիր ընդ եւ վտանեցաւ աստուածգի-
տութեանն ստացուածք՝ յանառակ կենաց,
քանզի հեշտախտութիւնն զառաջնորդական
միտսն կուրացուցեալ՝ հեռի գտանի յԱստու-
ծոյ որ ի սիրտս բնակէ: Եւ իբրեւ սպառեաց
զամենայն եղեւ սով սաստիկ յաշխարհին

յայնմիկ, եւ սկսաւ ինքն՝ չքաւորել: Որ-
պէս յագեալն՝ չէ սովեալ, իսկ յորժամ յա-
ղեցութիւնն գնայ՝ սով տիրէ, այսպէս ի յա-
ճախել առաջին մարդկան՝ յանառակ գործս,
եւ յանիրաւ վարս ունելով զաստուածածա-
նօթութիւնն՝ չէ սովեալ: Իսկ առ սակաւ սա-
կաւ ի հեշտութիւն սողոսկելովն այն սկա-
կասէր եւ յորժամ ամենեւին սպառեցաւ ի
նոցանէ զխտութիւնն Աստուծոյ, սկսան՝
քաղցնուլ աստուածգիտութեան, որպէս
ունայնացեալն՝ ի կերակրոց յագեցման եւ
այսպէս չքաւորեցան եւ պակասեաց ի նոցա-
նէ ճշմարիտն Աստուծոյ զխտութիւն, եւ զի
բնական է բնութեանս՝ խնդրել զայն որ
պաշտէ, եւ առ որ յուսայ, եւ օգնութիւն
խնդրէ, վիճակեալ տկար եւ աղցաւոր կե-
նաց: Սովէին ունել վերատեսուչ եւ օգնական,
եւ այսր անդր յածեալ՝ ի նոյն խնդիր՝ խո-
տորնակ հայեցողութեամբ, ընդ առաջ եւ
նոցա սատանայ զիւթօք՝ եւ կախարհօք,
որք նորին օժանդակութեամբն ուսան առնել
առաջս արհաւիրս, զի թէ առ Մովսիսիւ գտան
որք նմին ընդդէմ զինեցան թիւր էին իբրեւ
զոստ ընդ աշխարհ սիրեալ յորս ի դէպ էր
մարդկանն յարել, եւ ըստ զանազան կարեաց
պիտոյից՝ օգնականութիւն խնդրել եւ այս-
պէս յարեցաւ ի սատանայ՝ նոցին միջնոր-
դութեամբ: Ըստ որում եւ ասէ եւ զնացեալ
յարեցաւ ի մի ոմն՝ ի քաղաքացեաց՝ աշ-
խարհին այնորիկ. եւ յղեաց զնա յագա-
րակ իւր՝ արածել զխոզս: Մի ոմն՝ ի բաղ-
մացն՝ սատանայ յաշխարհիս քաղաք գոլով
սա՝ տեղի անասնոց՝ եւ թոչնոց՝ եւ լուգա-
կաց եւ մարդկան. յո միջի՝ ածի նա՝ եւ
չրջի ընդ երեսս երկրի: Եւ պատահեալ
մարդկան անառակ զնացից զանազան ար-
հաւրօք յարակցեցան ի նա, իսկ նա՝ ոչ մի-
այն պահանջեաց զիւր պաշտօնն՝ զիւթիցն՝
եւ կախարհացն պատկերօք, որոց երկրպա-
ղէին այլ անյագ թշնամութեամբն՝ յանար-
գութիւն արարչին, եւ անասնոց՝ որք վատ-
թարք են քան զնոսին՝ անբանութեամբ, հա-
ւանեցոյց՝ զբանաւորս՝ երկրպագանել, ըստ
որում Եգիպտացիքն զապիս պաշտէին, եւ
իսրայելացիքն՝ զլիսոյ որթուն՝ երկրպա-
ղեցին, եւ բիւրք իբրեւ զնոսա՝ առին զա-
նառունս ի պաշտօն: Եւ ցանկայր՝ ընդ
զորովայն իւր՝ յեղջիւրէն՝ զոր խոզքն ու-

1 Բն. ի քաղաքացեալ:

2 Բն. որոն:

տէին, եւ ոչ ոք տայր նմա: Այս արտաքին պատկեր բանիս անկարգ է զի ոչ երբեք՝ անկար է դարձանողին՝ կերակրիլ յայնմանէ որով զանասունսն դարմանէ: Բայց ի տեսութիւն խորհրդոյն՝ վայելուչ, քանզի արդարեւ՝ ցանկային մարդիկ բնաւորական բարոյից ուղղութեան որ առ անասունսն: Զի նոքա՝ երամացեալք առ իրեարս խաղաղութեամբ, եւ սոքա միմեանց՝ սպաննողք եւ դրժողքն, նոքա՝ սահման ունելով խառնիցն ի պէտս աճմանն՝ ի դիպողք ժամու, եւ սոքա՝ ընդ բնականին, եւ յանրնականն վատթարացան հեշտախտութիւն. նոքա՝ զբաւականն ունելով յերկրէ զճարակ՝ անհոգութեամբ չըջին եւ սոքա՝ պատճառաւ հարկաւորին՝ անչափս եւ աւելորդս մթերեն: Իսկ եղջիւր կոչեցաւ՝ անասնեղէն առաքինութիւնն՝ համեմատեալ ընդ բանականացն զի սոցա՝ բանք Տեառն իբրեւ զմեղք քաղցր է, եւ ցանկալի քան զնորին խորիսին, իսկ առաքինութիւն որ ոչ է ի բանից Տեառն քաղցրութիւն է, որ անօտ է՝ եւ յստակ այլ յանասնոցն ուսմանէ եղջիւր է վատթար՝ որ միայն մասն ունի քաղցրութեան, եւ խողից անուամբ կոչի՝ նիւթապաշտութիւնն, որ մասն ունի մաքրութեան՝ միայն զպաշտին եւ բովանդակն՝ մոլորումն է եւ վատթարութիւն որպէս ասէ Մաղաքիայ՝ յամենայն տեղիս հեթանոսաց անուան իմոյ՝ խունկ ծխի եւ անուն իմ մեծ է ի նոսա զի զմոլար երկրպագութիւնն՝ որ յանուն արարչի՝ ծառայակիցքն յինքեանց մղէին. եւ արարչն՝ յինքն ընդունէր՝ որ ճշմարիտն էր: Արդ՝ պաշտեն զնիւթքս, եւ ցանկալով, նոցին բնական ուղղութեանցն, յիւրեանց անառակ կեանսն՝ մարդկութիւնս սովէր, որոյ ի յառաջել ժամանակին եղեն միտք հելլենացւոցն փիլիսոփայից ժողովք եւ քննեալ զբնութեանս՝ գտան անձնիչխան կամաց մեր՝ զովելի եւ սիրելի՝ զոր առ անասունսն տեսանէր բարոյից կարգ եւ յանառակութենէ ի հակառակն ստերիւրեալ, վասն որոյ՝ դարձուցեալ՝ զմարդկութիւնս ի շոայլութենէ, երամացողին ի քաղաքս, քաղաքական օրինացն հաւանութեամբ, ի չափ արկին զամուսնութիւնն դատաստանի ներքոյ արկեալ զգրժօղս, կարճեցին զսպանութիւն եւ զյաւիչտակութիւն եւ այնչափ առատացան ի բարիս, մինչ ասել մարդարէին ամենայն հեթանոսք՝ թլփատեալ են սրտիւք, եւ Իսրայէլ թլփատեալ մարմնով եւ համառօտ հա-

ւանեցուցանող ի սոյն Պօղոս յասելն, հեթանոսք որ զօրէնս ոչ ունին՝ բնութեամբ զօրինացն գործեցին, զգուշացեալք յամենայն ախտից, իբր թէ հաւատացեալ են պատասխանատուութեանն Աստուծոյ, յաւուրն յորում դատի Աստուած ըստ աւետարանիս իմում զգաղտնիս մարդկան Քրիստոսիւ եւ զայսպիսի խոկումն մարդկութեանս եւ զգործ ասէ: Եւ եկեալ ի միտս իւր, ասէ, քանի վարձկանք են ի տան հօր իմոյ հացալիցք եւ ես աստ՝ սովամահ կորնչիմ. յարուցեալ՝ զնացից առ հայր իմ, եւ ասացից ցնա, հայր, մեղայ յերկինս եւ առաջի քոյ եւ ոչ եւս եմ արժանի կոչել որդի քո արա զիս իբրեւ զմի ի վարձկանաց քոց եւ յարուցեալ՝ եկ առ հայր իւր: Միտքդ՝ ցուցաք զփիլիսոփայսն, որք ճանապարհով զբնութիւնս՝ ըստ կամաց օրինացն ուղղեցին եւ զաշխարհ քաղաքական օրինօք զարդարեցին եւ սոցա, որք եղեն մարդկութեանս, եղեւ խոկումն զվարձկանացն առատութիւն, եւ զիւր սովելն: Եւ վարձկանք կոչին՝ էքս, քանզի ոչ ըստ արժանեաց առին զիւրաքանչիւր բնական զարդարանս քանզի վասն նորա արեգակնն՝ մշտնջենաւոր եւ պայծառ էութեամբն հովի յարեւելից յարեւմուտս, վարձ առեալ զքանչելի ճառագայթին զեղ, որոյ՝ փոքր նշուլիցն մարդոյ սովեալ է եւ որչափ եւ հնարի ոչ կարէ զնոյն իւրացուցանել, նմա վարձեցաւ երկար՝ զօրութեամբ եւ ինքն՝ ի փանաքութենէն՝ սովի: Ոչխար՝ ասարբութեամբ, եւ ինքն՝ ի սառուցմանէ զկծի նոյն եւ բնաւ էքս, հացալիցք են՝ ի բնական շնորհսն, զի ընդ Քրիստոսի՝ եւ ոչ Սողոմոն յամենայն փառսն իւր՝ կարողացաւ իբրեւ զմի ի վայրի ծաղկանց զարդարել: Առ այս հայելով՝ նախանձի զբարւոքն, եւ ասէ յարուցեալ՝ զնացից առ հայրն իմ. եւ ասացից հայր՝ մեղայ. եւ յառնել՝ եւ զնալ իմա ըստ Պօղոսի զի թէ եւ ճշգրիտ հաւատովն՝ ոչ եկին ի մեղայն. սակայն՝ գործովն զնոյն ստուգեցին զի այնչափ առատացան յօրինաւորութիւնսն, իբր թէ պատասխանի տալ յաւուրն յորում դատի Աստուած զգաղտնիս մարդկան: Եւ յայնմ աւուր՝ սպասողացն զի՞նչ է այլ խոկումն (sic, խոկումն)՝ քան մեղայ, որպէս այն որ ասէ, որ քննէն զի՞նչ է այս՝ ըստ մեր համամաս առաքելոյ վկայութեամբ, որ Քրիստոսիւն խօսէր: Իսկ նա՝ որ քննէ զսիրտս, ծանեալ՝ զի եւ ըստ գործոց, եւ ըստ կամաց զայս ասացին որոյն

եւ իրաւացի դատեցաւ տալ զիւր ձրի արդարութիւնն: Հայր կոչէ, որոյ՝ եւ ի նոցանէ վկայութիւն՝ ոչ է աւելորդ ի մէջ առնուլ, զի եւ գործով եւ բանիւ խոստովանեցան զԱստուած Հայր յասեւն Պղատոնի ի Տիմէի տրամարանութեանն: յորում ինքնախօթիւն առնէ վասն արարածոյս, եւ ասէ ի կարգին զայս, բայց զհայրն՝ եւ զարարիչն ամենեցուն գործ է գտանել եւ գտեալ ամենեցուն, պատմել՝ անհնար է: Մեղայ յերկինս եւ առաջի՝ քոյ. մեղքն ստուգաբանի մեղկութիւն, եւ հոսումն մտաց՝ ի խոտորնակ հեշտութիւնն, զայս ասէ՝ զիմ ի հեշտութիւնն մեղկեւն, եւ մոլորեւն, յերկինսդ բարձրացուցի: Ըստ որում ասէր Աստուած աղաղակ Սողովմացւոյն եւ Գոմորացւոյն՝ եւ առաջի իմ թէպէտ եւ ի մեղանչեւն՝ կարծէի թէ յերկիրս եմ բացակայ ի քէն, բայց յորժամ ի միտս եկի՝ ծանեայ զի բովանդակն՝ յերկինդ եհաս առաջի քոյ յամենահայեաց տեսութենէդ՝ եւ ի սպասաւոր ոգւոցն հրեշտակութենէ, եւ ոչ եւս եմ արժանի կոչիլ որդի քոյ, որպէս զանդրանիկն զիս: Բայէլ որք որդեգրութեանն պայմանաւ սպասեն երկնից ժառանգութեանն, եւ զայդ դաւառք խնդրելով, օտարք եւ պանդուխտք չըջին յաշխարհի: Ես այդմ չեմ արժանի, արա զիս իբրեւ զսոսա, զոր ինձ ի սպաս վարձեցեր, իբր զարեգակն անապական եւ լուսաւոր, զերծուցեալ զիս ի մահու երկիւղի վտարանդի ծառայութենէս եւ եթէ այդմ չեմ արժանի, որպէս զերամացեալ անասունս եւ զթռչունս, անաշխատ՝ առանց խռովութեան կալ առ իրեարս, ի սէրն եւ ի խաղաղութիւն, կամ հանգի ի քրտանց եւ յաշխատութենէ, իբր զնոսին ի հարկաւոր պիտոյի ճարակելն: Քանզի զայս միտք մարդկութեանս հեղինացելով խոկային՝ յորժամ վաստակէին յօրինադրելն՝ եւ յոչ կարելն դիւրաւ ուղղել զընութիւնս, ըզձանային՝ բնաւորապէս ունել զոր խրատելովն՝ ոչ կարէին հաստատել: Եւ յարուցեալ՝ եկն առ հայրն: Գայ առ հայրն այնու, զի ոչ միայն երկրաւոր իրացս եղեւ քննող՝ այլ եւ ընդ երկինս ճանապարհ արար եւ զլուսաւորացն դիւրս քննեաց, եւ զանազան զօրութեանցն նոցա՝ ի ներ եղանակացն տեղեկութիւն հանձարեաց, փափաքանօք իմաստութեանն, եւ տա(ր)փամբ աստուածսիրութեանն յայս ձգտեալ: Եւ զի՞նչ այլ ընթացք երկրաւորի, քան յօգս իւրով ի վերանալ եւ ի լուսաւորաց

միջի՝ չըջանակելով զեռեղել: Յոր հայեցեալ հօրն՝ գլխացաւ, եւ յարուցեալ՝ եկն ընդ առաջ նորա: Գլխութեանս՝ որով առատացաւ Աստուած առ նոսին, կանխաւ յառաջագոյն արար աւետարանիչ զմարգարէսն, որպէս ասէր Դաւիթ. ծափս հարէք ամենայն հեթանոսք. Եսայի, ժողովուրդ որ նստէր ի խաւարի ետես զլոյս մեծ. Ամովս, ամենայն հեթանոսք խնդրեացեն զՏէր յորոց վերայ կոչեցեալ է անուն իմ եւ դարձեալ՝ վասն ախորիկ խոստովան եղեց քեզ ի հեթանոսս եւ դարձեալ՝ որ կանգնելոցն է՝ յարմատոյն Յեսեայ իշխան հեթանոսաց ի նա հեթանոսք յուսասցին եւ ինքն Աստուած ասէր, կոչեցից զոր չժողովուրդ իմ՝ ժողովուրդ ինձ եւ զչսիրեցեալն՝ սիրեցեալ, ահաւասիկ սէրն՝ եւ գլխութիւնն առ հեռի կացեալն: Իսկ յառնել՝ եւ ընդ առաջ զնալ՝ անկանելն զպարանոցաւն եւ համբուրել իմանամք՝ զբանին իջանելն առ ընութիւնս, որ ձգտեալ՝ ընթացաւ առ նա մինչեւ յօգդ եւ պարանոցէ մարդկութեանս Մարիամ կոյսն ի նմա համբուրեալ զընութիւն՝ միացաւ ընդ սա որ դուստր էր հաւատոցն Աբրահամու, եւ ոչ նախանձարեկ ժողովարանին: Վասն որոյ՝ եւ զառնինքն շնորհն ոչ Իսրայելի սեպհականեաց՝ այլ ամենայն ազգաց ետ, որք՝ փոխարէն հատուցանեն նմին՝ զերանութիւնն արդ՝ ծնեալ ի կուսէն՝ միացեալ Աստուծոյ բանն. տնօրէն՝ եւ սպասաւոր եղեւ ամենայն բնութեան ազգի եւ ինքն՝ որպէս զլուս, բերան եղեալ մեր առ հայր, եւ հրեշտակ մեծի խորհրդ(ոյ): Ասէ ցնա որդին հայր՝ մեղայ յերկինս՝ եւ առաջի քոյ, եւ ոչ եւս եմ արժանի կոչիլ որդի քո: Այսպէս ի վերայ հասիւր ասացելոցս Քրիստոս զգեցեալ զընութիւնս՝ եւ պահեալ զսա ի բնական կրիցն եւ պիտոյիցն կարօտութիւն դաւաճանող թշնամին, անհաս գոլով նորին մարգանաւոյն խորհրդոյ, պատերազմէր՝ որոգայթել զնոյնն ի բնական՝ աւելորդօքն. իսկ նա՝ լուսով աստուածութեանն՝ ի խաւարին հալածելոյ՝ անհաս մնացեալ ծանեալ՝ թէ ամենայն մարդիկ՝ ոչ ըստ հոգւոյ կամաց՝ են անհաւատք, եւ ոչ մարմնոյ կրից մեղաւորք, այլ ըստ նորա որոգայթելոյն՝ եւ պատրելոյն: Վասն որոյ՝ որպէս աչաց՝ միայն է զկեղտն տեսանել՝ եւ զազրիլ, եւ փութալ ի մարմնոյն մաքրել, այսպէս նա՝

աստուածութեանն լուսով, տեսիչ եղեւ ի բնութիւնս կեղտոյ եւ արկածից թշնամւոյն վասն որոյ՝ ինքն, որ անաղտ էր իբրեւ զաշտ, ցուցանէր զայլ անդամոցս աղտն, եւ ասէր հայր՝ մեղայ յերկինս եւ առաջի քոյ: Եւ զի աղօթէր նա առ հայր, ուսանիմք յաւետարանչացն, զի հանէր զգիշերն ի գլուխ յաղթան Աստուծոյ ոչ յիւր պէտս՝ այլ ի մերն¹:

(Շարունակելի:)

Հ. Հ. ՈՍԿԵԱՆ

ԷԶՄԻՇԾՆԻ ՄԱՏԵՆԱԳԵՐԱՆԻ ԻՄԱՍՏԱՆԻ ՍԻՐԱԿԱՆ ՀՆԱԳՈՅՆ ՁԵՌՆԻՐՆԵՐԸ

Թ. 1890, 14 էջ. Մատ. = Մայր Յուցակ,
Թ. 1848:

Թուղթք՝ 123: — Մեծութիւն՝ 12,5 × 8,5 սմ.: — Տողք՝ 19—20: — Նիւթ՝ որորկ հաստ թուղթ: — Գիր՝ բոլորգիր: — Կազմ՝ կաշեպատ տախտակ, կազմի վրայ կապիչներ ի հետքեր: — Հանգամանք՝ թուղթը խոնաւութիւնից վնասուած. սկիզբէն մի քանի թերթ պակաս է եղել, թերի մասը յետոյ լրացրած բարակ թերթերի վրայ բոլոր գրով (Թ. 2 եւ 3): — Թուական՝ ՈՂԲ = 1243: — Գրիչ՝ Յովհաննէս քահանայ: — Ստացող՝ Պետրոս՝ սպասաւոր սուրբ Նշանի Հաղբատայ: — Տեղ՝ «Ընդ հովանեաւ սուրբ Նշանիս Հաղբատայ»:

Բովանդութիւն.

1. Դաւթի փիլիսոփայի ներգինացոյ առաջաբանուի սհմնց իմաստասիրուեն (էջ 2ա—119 բ, պրակք Ա.—ԻԳ):

Էջ 119 բ վերջք. Արդ այսոցիկ այսպէս ելոց շնորհեաց Ած զիմաստասիրութի վն զարգարելո զմարդկանս հոգի: Այդ զգիտական զաւրութիս զարդարէ ի ձեռն տեսականին իսկ զկենդանականն ի ձեռն գործականին որպէս զի մի գտուտ գիտութի ի կարծեաց ընկալցուք եւ մի չար ինչ գործեսցուք:

Ընդ այսոսիկ եւ առաջիկա բանք իմաստասիրութե:

Դաւթի մեծի եւ անյաղթ փիլիսոփայի ընդդէմ առարկութեցն չորից Պիհոռնի իմաստակի եւ սահմանք եւ տրամատութիք իմաստասիրութե:

Հնագոյն այս ձեռագրում՝ թէ գլուխներ ի բաժանումը եւ թէ բնագիրը տեղ տեղ տարբեր են 1833 թուին վենետիկում հրատարակածից:

2. էջ 119 բ—121 ա. Ամենայն չար տանջելի. ոչ ոք տանջեալ անպակահաւ...

Վերջ. Եւ ընդ բամբասանաւք է սատանա ապա ուրեմն ոչ է անեղ:

Այս գծածք հանդիսադիր խմբի յառաջագոյն տառից տրամախոհ իմաստասէր մակացու արանց ի Դաւթէ եռամեծէ ենթագրեցաւ:

Յիշատակագրութիւնք.

1. էջ 48 բ ներքեւի լուսանցքի վրայ նոյն գրչէ:

Ձածաշնորհ եւ զպատուական վարդապետն Պետրոս յիշեցէք յաղաթս ընդ...:

2. էջ 121 ա—122 բ ձեռագրի գլխաւոր յիշատակարան նոյն գրչէ:

Փառք ամենասր երրորդութեն Հաւր եւ Որդոյ եւ Հոգւոյն սրբոյ այժմ եւ միշտ եւ յաւիտեանս յաւիտենից ամէն:

Ձահմանաց զգիրս զոր արարեալ է մեծ փիլիսոփայն Դաւիթ ընդդէմ հակառակողացն որք կամեցան բառնալ զիմաստասիրութին Ակադիմեանցն Պիհոռնի եւ ձեմականացն խաղաղացոյց զնոսա ի խոռվութեանէն եւ ասաց եթէ զոյ իմաստասիրութի եւ է եւ ճշմարիտ է եւ զաւրինակս առ մեղ հաստատեաց Հայաստանեայս:

Որոյ եւ ծեր ոմն Պետրոս սպասաւոր սր Նշանիս Հաղբատայ բաղձանաւք սիրոյ ետու զրել Յովհաննիսի կրաւնաւոր քահանայ իմով արդեամբք առ ի յուսումն մակացողաց:

Այդ որք աւգտիք ի սմանէ յիշեցէք ի սրբամատոյց յաղաթս ձեր զիս զմեղաւորն Պետրոս եւ Ած զձեզ յիշեցէ ի բարի եւ ի կատարման սորա ասացէք զերանի ում թողութի եղեւ մեղաց եւ զիս որդի Այ:

Գրեցաւ գիրքս ընդ հովանեաւ սր Նշանիս Հաղբատայ, ի թուին ՈՂԲ եւ աւանդեցաւ սմա. մի ոք իշխեսցէ հանել զսա աստի:

Կազմեցաւ եւ ձեռամբ իմով Պետրոսի:

¹ Հաս կը փերջանայ Խորհրդածութեան հետ եղած նմանութիւնը: